

Boris Mašić

A HANGSZERKÉSZÍTÉS HAGYOMÁNYA APATINBAN

A török hódoltság után, a XVII. század végén Apatin környéke is, akárcsak az egész Bácska, kifosztott, megdöbentően elnéptelenedett vidék volt. A XVIII. század közepén ezért Mária Terézia császárnő rendeletére a bécsi Udvari Kamara Grassalkovich Antal gróf irányításával megkezdte ennek a területnek a tervszerű betelepítését. A német telepesek központja Apatin lett, ahová a Dunán a Habsburg Birodalom minden részéből érkeztek az új lakosok. A letelepedés feltételei rendkívül kedvezőek voltak, mindenki háztelket, szántóföldet, építőanyagot, vetőmagot és jószágot kapott, sok évig adókedvezményben részesült. Ezek a körülmények, valamint az a tény, hogy az új lakosság jelentős hányada az iparosréteghez tartozott, lehetővé tették a város rohamos gazdasági fejlődését. Apatin nemsokára kifejezetten crós ipari központ lett, amelyben az iparosok négy céhet is alakítottak:

- 1) a halászok, hajósok, pékek és molnárok egyesült céhét,
- 2) az asztalosok, lakatosok, üvegesek és puskamesterek céhét,
- 3) a vargák és csizmadiák céhét,
- 4) a szabók, paszományosok, kesztyűkészítők és szűcsök céhét.

Apatinban igen korán kibontakozott a művészeti tevékenység is, a festészet a szobrászat és az aranyművesség, s ennek köszönhetően a város iparosai és művészei számos egyházi épületet emelhetek fel és díszíthettek szerte a Bácskában, Szlavóniában és Baranyában. A XVIII. század végén Apatinban így egy új ágazat is kibontakozhatott, a hangszerkészítés, amely hamarosan túlnő a Duna menti kisváros határain, s a maga nemében az élenjárók közé emelkedik.

Az első és legjelentősebb apatini születésű mester Caspar Fischer orgona-építő volt. 1772 decemberében született, s az 1829. február 23-án bekövetkezett haláláig Apatinban élt. Nem tudni pontosan, hol tanulta ki a szakmát, de feltételezhető, hogy Roth József neves pécsi mesternél tanult, de az is lehetséges, hogy a szegedi Roth Krisztiánnál is képezte magát. Tanulmányainak befejeztével Apatinban nyitott műhelyt. Első orgonáját az apatini plébánia-templom rendelte meg tőle. Ez a 16 regiszteres bimanuális orgona olyan jól sikerült, hogy egészen 1911-ig használták, akkor az Angster-cég orgonájával

cserélték fel. 1800-ban az eszéki Felsővárosban levő Szent Péter és Pál-templom számára épített orgonát. Ezt később az Orašje melletti Tolisba, az ottani ferences kolostorba vitték át, s ma ez a legrégebb orgona Boszniában. Kiválóan sikerült ez is, s egy hozzá hasonlót készített 1804-ben a valpovói plébánia-templomnak. Ez máig fennmaradt, és most is kitűnő állapotban van. Akkortájt Fischer még néhány orgonát épít Horvátországban, de ezekről nemigen maradt fenn adat. Csupán annyi ismeretes, hogy 1807-ben Petrijevciben egy nyolcregiszteres orgonával készült el. 1811-ben az újsziváci német református templom orgonáját fejezte be. Ugyanabban az évben a magyarországi Majsán, valamint itthon Kljaićevón épített egy 12 regiszteres orgonát. 1813-ban a čelarevóiak avathatták fel az ő bimanuális orgonáját. 1821-ben építette legnagyobb orgonáját a hódsági új templomban, amelynek 22 regisztere volt. Ez valószínűleg ma a legnagyobb ilyen hangszer a Bácskában, egyúttal Fischer legjobban megőrzött alkotása. Azokban az években a magyarországi Verőce környékén is dolgozott. 1828-ban hozzáfogott utolsó orgonájához az eszéki Szent Mihály-templomban. Váratlan halála miatt a fia, Johann és a Fischer-műhely kiváló mesterei fejezték be munkáját, s 1829-ben avatták fel a hangszert.

Fischer munkájának jellegzetességeit a legjobban Ladislav Šaban tanár írta le az *Eszék régi orgonái és építőik* című könyvében:

„Az összes számunkra ismert Fischer-orgona tulajdonságai alapján megállapíthatjuk, hogy mesterük nem hajlott a kísérletezésre, s újításokra sem törekedett, hanem hű maradt a bejáródott hagyományos szakmai tapasztalatokhoz, de szem előtt tartotta a korabeli fejlődést; a bizonyos értelemben konzervatív irányt fogadta el, amely szorosabban kötődött a késő barokkhoz, mint a fiatal orgonaépítőknél a romantika felé hajló törekvéseihez. Fischert elsősorban mint kiváló gyakorlati szakembert kell becsülnünk, aki teljes mértékben alkalmazni tudta a műhelyben elsajátított szakmai tudását, melyet az akkor kötelező vándorlásai során gazdagított más környezetekben, s ennek köszönhetően hangszereinek nemcsak magas szintű műszaki, hanem művészi minőséget: kitűnő összhangzást tudott biztosítani.”

Fischer orgonáinak legjobb minősítését Angster József neves magyar orgona-építő adta, aki párizsi tanulmányainak végeztével megvizsgálta a dél-magyarországi orgonákat, s azt írta a naplójában, hogy az összes általa látott orgonák közül egyedül Caspar Fischer orgonái az értékesek. Fischer mester Apatinban nagy tekintélynek örvendett. Erre utal az apatini temetőben levő síremléke is, amelynek vésett felirata munkásságának elismerésül korának kiváló művészeként említi. Fischernek nyolc gyermeke volt, közülük Ferdinand ismert építész lett, Johann pedig apja műhelyét örökölte. Fián kívül számos tanítványára emlékezik a szakma: Anton Werle, Paul Pump, Andreas Fabing és családjaik más tagjai később önálló műhelyt nyitottak Eszéken és Zágrábban.

DENKMAL
ehelicher Liebe
und kindlicher Dankbarkeit
dem
redlichsten Gatten
und sorgsamsten Vater
VEILAND HERRN CASPAR FISCHER
dem vollendesten Meister seiner Zeit
in der edlen Orgelbaukunst
seiner trostlosen Gattin
und acht lebenden tieftrauenden Kindern
am 23 Februar 1829
entrissen
in einem Leben
von 56 Jahren 2 Monaten
und 16 Tagen

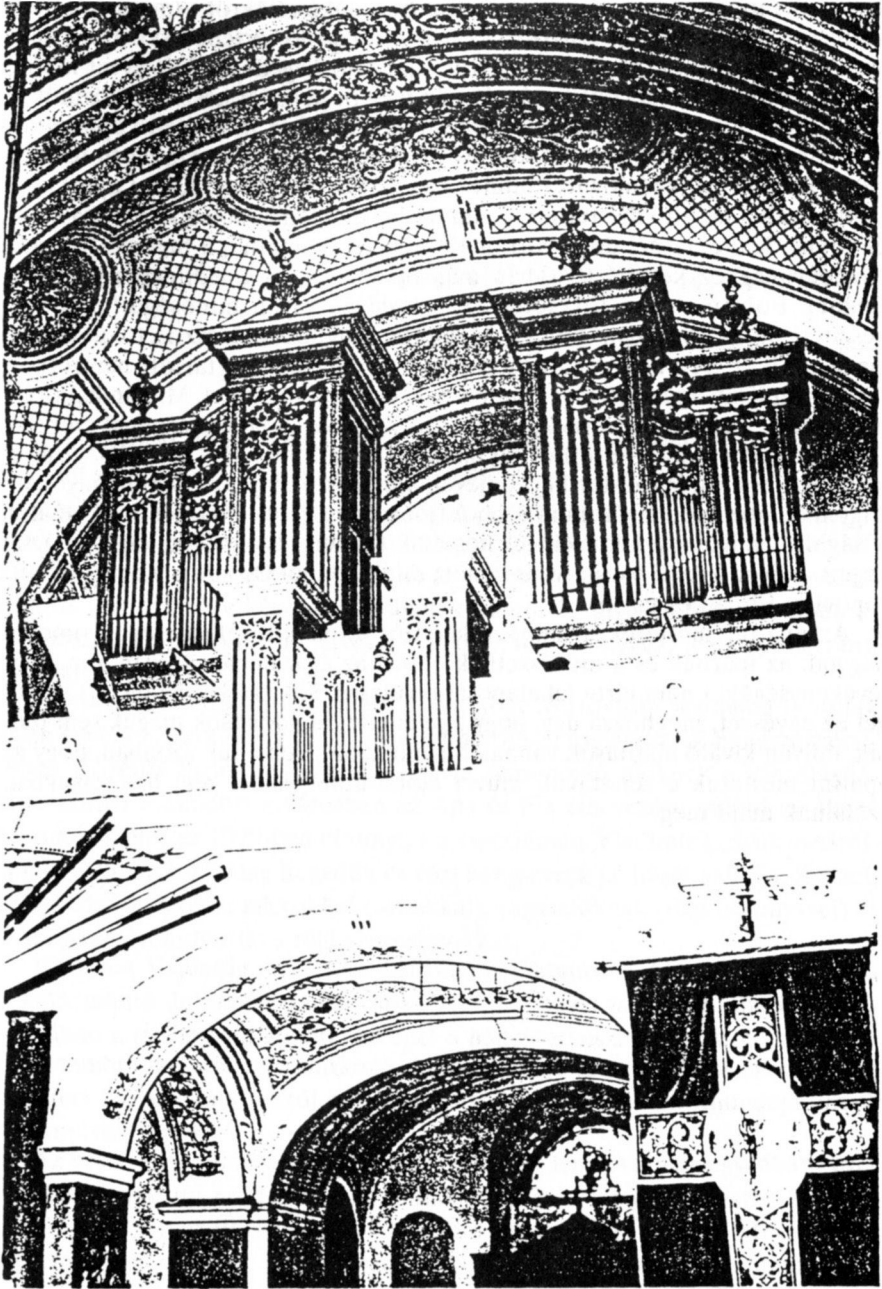
Johann Fischer 1810. augusztus 8-án született Apatinban. Apja révén folytatta a családi hagyományt, és 1830-ban ő fejezte be azt az orgonát, amelyet még édesapja kezdett építeni az eszéki Szent Mihály-templomban. Elsősorban az orgonák javításával foglalkozott, de ismeretes, hogy 1838-ban önállóan épített Hopovóban egy hatregiszteres orgonát, 1839-ben pedig Ratkovóban is az ő keze nyomán szólalt meg a templomi hangszer.

Anton Werle 1775. szeptember 4-én született Apatinban. Tanulóévei végeztével és a mestervizsga után Zágrábba költözött, és ott dolgozott 1826-ban bekövetkezett haláláig. Ezt követően özvegye egy másik Fischer-tanítványt, Paul Pumpot hívta el a mester nélkül maradt műhelybe. Pump 1810-ben született. Átvette Werle műhelyét, és igen sikeresen vezette. Kiváló szakembernek ismerték, s Horvátországban körülbelül húsz orgonát készített önállóan. Unokaöccsei, Johann Pump és Vendelin Pump szintén orgonakészítők lettek, Horvátországban és Magyarországon is több hangszeren dolgoztak.

Andreas Fabing szintén Fischer tanítványa volt. 1809-ben született, s a mesterség elsajátítása után 1848-ban saját műhelyt nyitott Eszéken. Egy szerencsétlenség következtében jobb keze megbénult, s ekkor elhívta Apatinból a bátyját, Lorenzo Fabingot, aki azután a műhelyt is örökölte tőle. Ez utóbbinak a fia, Ferdinand Fabing folytatta apja hivatását, de annak halála után 1814-ben felhagyott az orgonakészítéssel, és áttért a zongorák árusítására. A Fabing család munkájának eredményeként számos orgona maradt fenn, és Angster József a naplójában feljegyezte, hogy 1866-ban Eszéken egyedül Andreas Fabingnak volt orgonakészítő műhelye. Különösen kiemelte a baranyai Szent János-templom nyolcregiszteres orgonáját, amelyet rendkívül kiválóan tartott.

Idővel a kézi készítésű orgonák gazdasági szempontból nem bírták a versenyt a gyári előállítású hangszerekkel. A termelési költségek ez utóbbiaknál kisebbek voltak, ugyanakkor a korszerűsítés révén jobb hangzást lehetett elérni. A manufaktúrális hagyomány kiveszésével azonban nem szűnt meg az apatini hangszerkészítés. 1836-ban ugyanis Franz Horn fúvós hangszereket kezdett csinálni. 1810-ben született Apatinban az ottani Adam Horn esztergályos fiaként. Apja mellett előbb esztergályosnak tanult, de később Németországba ment, ahol megismerte és elsajátította a fúvós hangszerek készítési módját. Fiai, az 1841-ben született Joseph és az 1849-ben született Ludwig már édesapjuktól tanulták meg a mesterséget, és később ők vezették a műhelyt. Joseph a fémfúvósokra szakosította magát, saját műhelyt nyitott, amelyet halála után Ludwig Windisch vett át. 1905-ben elhunyt Ludwig Horn is, s a műhelyt ezután az özvegye irányította egészen 1923-ig, amikor a családi hagyományok szerint az 1888-ban született fiuk, Ludwig folytatta a munkát. Több újítást is bevezetett, s egyéb hangszerek árusításával is foglalkozni kezdett. A cég ekkor virágzott fel. Ludwig Horn nagy mennyiségű hangszert szerzett be, s nemcsak az itthoni, hanem a romániai, magyarországi és bulgáriai nagy zenekarokat is ellátta velük, sőt még Afrikába, Ázsiába, Amerikába és Ausztráliába is szállított zeneszerszámokat. A megrendelések céljából luxus kivitelezésű többnyelvű katalógust nyomtattak. 1874-ben a Horn-cég hangszercével aranyérmert nyert az apatini ipari kiállításon, később pedig nagy elismerésekben részesült és érmekkel jutalmazták a párizsi, a bécsi és a berlini nemzetközi kiállításon is. Ludwig Horn 1867-ben hunyt el Apatinban, de már 1853-ban felhagyott a munkával, minek következtében a három nemzedék által vezetett cég megszűnt.

Habár Apatinban ma már nincs, aki folytatná a hangszerkészítés hagyományait, a tevékenység mégsem szűnt meg, csak elkerült a városból. Ludwig Horn személyisége és műhelyének légköre döntő befolyással volt Franz Kinbergre, aki életpályájául a hegedűkészítést választotta. 1920. február 20-án született

A hódsági templom Caspar Fischer építette orgonája

Apatinban, s még gyermekként gyakran átjárt a szomszéd „Ludwig bácsi” műhelyébe, ahol elbűvölve hallgatta a híres hegedűkészítőkről, Amatiról, Stradivariusról, Steinerről, Guarneriről és másokról szóló történeteket. Ezek hatására már 13 éves korában elkészítette saját első hegedűjét. Két évvel később a szakirodalomból szerzett tudás alapján még öt hegedűt készített, közülük az egyik olyan jól sikerült, hogy az apatini hegedűtanár megvételre ajánlotta a tanítványainak. Felismerve a fiatal Kinberg tehetségét, Ludwig Horn tekintélyével és pénzzel is támogatva eljuttatta a fiút Bécskerekre, Káin Lajos vonós hangszereket készítő mesterhez. A tanulási évek után Kinberg Zágrádba ment, és Franz Schneidernél dolgozott, majd néhány év múltán a budapesti ismert Reményi-céghez került. 1946-ban már Bécsben volt, a Hoffmann és Czery Cégnél. Folyamatosan tökéletesítve a tudását, olyan minőségű hegedűket készített, hogy 1948-ban Yehudi Menuhin világhírű művész is tőle vásárolt egyet, amikor Bécsben vendégszerpelt. A Hágában megtartott nemzetközi találkozón Kinberget első díjjal tüntették ki egy nagybőgőjéért. Miután hallották hírét ennek a kiváló mesternek, a chicagói Kagan & Gains cég azonnal szerződtette; és Kinberg 32 évet töltött el náluk. Chicagói munkája során megismerkedhetett sok híres mester hegedűjével, amelyeket alaposan tanulmányozott, s így tökéletesítve magát mind jobb és jobb hangszerek kerültek ki keze alól. Világhírű művészek keresték fel nemcsak szakmai szolgálatait vagy tanácsait végett, hanem közeli barátaivá is váltak, mint például Ojsztrah, Kogan, Rosztropovics, Elman és mások.

Az apatini mesterek a hangszerkészítés terén kitörölhetetlen nyomokat hagytak az iparnak és a művészetnek ebben az ágazatában. Igazán kár, hogy tevékenységüket nem tárta fel alaposabb kutatás. Sok értékes hangszert fenyeget az enyészet, méghozzá úgy, hogy a jelenlegi tulajdonosok maguk sem tudják, milyen kiváló alkotások vannak birtokukban. Reméljük azonban, hogy az apatini mesterek e rendkívüli művei előbb-utóbb ismét régi hangzásukban szólnak majd meg.